

Грошовенко О.П.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

Вступ

Науково-технічний прогрес та екологічні проблеми стали основними викликами для сучасної цивілізації та створили основу загрози її існування. Сучасна екологічна криза, яка досягла глобального рівня, актуалізує необхідність екологізації свідомості суспільства, формування у людей екологічних установок і орієнтирів, що утворюють міцний фундамент екологічного мислення. Незаперечним є той факт, що у подоланні екологічної кризи, як і у вирішенні всіх інших глобальних проблем цивілізації, важлива роль належить освіті. Екологічна освіта може слугувати потужним важелем повороту людства від руйнівного споживацького способу життєдіяльності до конструктивного і бережливо-відновлювального.

Формування екологічного стилю мислення, екологічної свідомості підростаючого покоління є головним завданням сучасної системи освіти. Освіта, будучи цілеспрямованою програмою соціалізації людини, має стати ефективним механізмом творення екологічної культури. Особливо важлива роль у вирішенні проблеми екологічної освіти і виховання належить учителю, від якісної підготовки якого залежить майбутнє суспільства. У Національній доктрині розвитку освіти України, Законі України “Про вищу освіту”, Державній програмі “Вчитель”, Концепції екологічної освіти України головною метою діяльності вищих навчальних закладів є проблема підготовки освіченого, творчого вчителя, формування системи його гуманістичних цінностей, екологічної свідомості. Майбутній педагог має не тільки володіти високими професійними характеристиками, але й бути готовим до

концептуального, панорамного, професійного мислення, яке дозволяє розглядати освітній процес як систему динамічних, неоднозначних, неочікуваних і поліфункціональних ситуацій.

Сьогодні предметом спеціальних досліджень філософів, психологів, педагогів, екологів є проблема підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів. Так, значний внесок у філософське осмислення єдності людини і природи належить В.Вернадському, О.Галєєвій, Е.Гірусову, М.Голубцю, О.Дорошко, М.Кисельову, В.Крисаченку, М.Мойсєєву, В.Нестеренку, Г.Платонову, І.Сафонову, І.Фролову та ін. Дослідники екологічну освіту вважають універсальним інструментом вирішення глобальних завдань виживання людства. Її роль набуває рис випереджаючої у становленні нових орієнтирів людської цивілізації.

У сучасних наукових дослідженнях екологічна освіта розглядається як системоутворюючий компонент усього освітнього процесу, що визначає його стратегічні цілі та провідні напрямки, є основою інтелектуального, морального, духовного розвитку особистості. Відтак, екологічна освіта має стати невід'ємною частиною навчально-виховного процесу. Основними її компонентами мають бути: природничо-науковий, духовно-моральний, естетичний та прикладний.

1. Сучасний стан проблеми формування екологічного світогляду майбутнього учителя у теорії та практиці професійної підготовки

Теоретико-методичні аспекти екологічної освіти розкрито у працях В.Бібік, В.Вербицького, С.Гончаренка, В.Ільченко, О.Плахотнік, Г.Пустовіта, Н.Пустовіт, О.Савченко, А.Степанюк, Г.Тарасенко та ін. У працях вчених проблема екологічної освіти і виховання розглядається з урахуванням нормативних, ціннісних і діяльнісних аспектів взаємодії особистості з природним довкіллям. Науковці є одностайними у думці, що освіта є одним із стратегічних чинників подолання екологічної кризи. Виконуючи системоутворюючу функцію, екологічна освіта має стати основою побудови сучасної системи освіти, орієнтованої на пріоритети гуманізму та екологічної

культури. Науковці у своїх працях наголошують на важливості проблеми становлення особистості людини, формуванні її світогляду. У наукових дослідженнях Г.Тарасенко підкреслюється актуальність проблеми формування екологічного світогляду майбутнього вчителя. Науковець доказово підтверджує незрілість сучасної системи підготовки майбутнього вчителя до реалізації світоглядних функцій освіти. Готовність педагога до вирішення глобальних суспільних проблем, у тому числі екологічних Г.Тарасенко розцінює як недостатню [13].

Розглянемо поняття світогляду у контексті нашого дослідження. Так, В.І.Шинкарук доказово доводить той факт, що світогляд являє собою узагальнені уявлення про світ і людину у ньому, а також систему переконань, принципів та ідеалів [14]. Світогляд постає як система поглядів на об'єктивний світ і місце у ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації. Відтак, світогляд розглядається як система поглядів, котра визначає загальну спрямованість діяльності і поведінки людини і є найвищим синтезом знань, практичного досвіду та емоційних оцінок. Як методологія побудови загальнонаукової картини світу, світогляд відіграє й певну регулятивно-творчу роль. Так, С.У.Гончаренко світогляд розглядає як “світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому” [2,с.299].

Дослідники проблеми світоглядних орієнтирів життя людини В.Семиченко, І.Зязюн, Г.Сагач наочно демонструють характерні особливості світогляду, як інтегрального духовного утворення, як спосіб духовного світоперетворення, “сплав” інтелекту, поглядів, потреб і мотивів, емоцій і волі [11]. Отже, світогляд постає формою загального людського самовизначення в світі і є сукупністю узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце в світі та своє життєве призначення. За С.Гончаренком, не можна ототожнювати наукову картину світу із світоглядом, який власне є методологічним інструментом її побудови [2,с.24-25]. Отже, світогляд не є

засобом лише теоретичного освоєння природи – він акумулює результати всіх видів світовідношення.

У контексті нашого дослідження особливої ваги набуває проблема формування екологічного світогляду як особливої форми світосприйняття, характерними ознаками якої є узагальнена система принципів, поглядів, екологічних знань, цінностей, оцінок, переконань, практичних настанов, що визначають місце людини у світі, її життєву позицію, спосіб поведінки та програми дій у системі “Природа - Людина - Соціум”. Формування екологічного світогляду майбутнього вчителя передбачає, насамперед, реалізацію гуманістично-інтегративних підходів до пізнання світу, вирішення проблеми пізнання та розвитку ноосферного мислення.

Формування екологічного світогляду людини відбувається під впливом навколишнього середовища і насамперед у процесі практичної діяльності. На цьому наголошують багато науковців (Є.Кудрявцева, Г.Пустовіт та ін.), які вважають важливим чинником формування екологічної вихованості особистості екологізацію її світогляду, а відтак і діяльності. Таким чином, досягається поєднання теоретичних знань з практикою де набуті знання трансформуються в активну громадську позицію, стають власними регуляторами поведінки, частиною світогляду особи. Екологічний світогляд - новий тип планетарно-ноосферного світогляду пов'язаний з інтегруванням природничих та гуманітарних наук, посиленням їх праксіологічних аспектів у поєднанні з новими екологічними вимогами, що забезпечує гуманістичне спрямування стосунків людини з природою.

На сучасному етапі розвитку освіти важливим завданням постає екологічне виховання, спрямоване на формування екологічного світогляду, що відображає соціальний досвід взаємодії особистості з довкіллям на принципах гуманізації і гармонізації. Визначальну роль у вирішенні цього завдання відіграє початкова ланка освіти, ефективність якої залежить від професійної готовності майбутнього педагога до реалізації завдань екологічного виховання. З метою дослідження рівня сформованості екологічного світогляду майбутніх вчителів

початкової школи нами було проведено спеціальне опитування студентів напряму підготовки “Педагогічна освіта”, спеціальності “Початкова освіта” Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Дослідженням було охоплено 100 респондентів, яким було запропоновано дати відповіді на питання анкети, об’єднані спільною темою. Так, ми намагалися з’ясувати як сучасний учитель розуміє зміст понять “екологічна свідомість”, “екологічний світогляд”, “екологічна культура”; які завдання екологічної освіти і виховання підростаючого покоління вважає актуальними.

Результати виконання завдань оцінювались за такими показниками: знання основ педагогічної екології, здатність до моделювання еколого-виховного процесу у початковій школі, спрямованість аксіологічних підходів майбутнього вчителя до природи.

У результаті аналізу анкетних даних нами було підтверджено той факт, що значна кількість опитаних майбутніх вчителів має низький рівень знань з педагогічної екології. Більшість студентів мають обмежені уявлення про екологічну культуру, екологічний світогляд. 57,9 % опитаних відчували деякі труднощі у визначенні завдань екологічної освіти і виховання. Значна частина респондентів затрудняються у доборі методичного інструментарію з метою формування основ екологічної культури молодших школярів, підвищення рівня їх екологічної свідомості. Мало обізнані майбутні учителі із новітніми підходами у теорії та практиці екологічного навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку.

У процесі експериментального дослідження нами було зафіксовано і той факт, що студентам важко вдається моделювати навчально-виховний процес, розробити урок природознавства, поєднавши екологічну та природничу складові. Так, майбутні вчителі відчують значні труднощі, у ситуації коли потрібно запропонувати конкретну еколого-орієнтовану гру (46,8%), дібрати завдання творчого характеру з метою формування уявлення молодших школярів про природу та взаємозв’язки у системі “Природа – Людина” (54,5%);

адекватно поставленим завданням визначити конкретний екологічний зміст, відповідні форми та методи екологічного виховання (58,4%). Засмучує і той факт, що майбутні вчителі не зовсім точно вміють оцінювати результати педагогічного процесу, здійснювати самоаналіз та аналіз результатів індивідуальної педагогічної діяльності.

Деякі кращими виявились практичні результати експериментального дослідження. Так, студентам легко вдалося запропонувати ігри, які можуть забезпечити взаємозв'язок сім'ї та школи у контексті вирішення завдань екологічної культури (67,5%). Найбільшою популярністю користувалися такі ігри, як: "Знайди друга", "Екологічне лото", "Відгадай звідки", "Якого кольору?" та ін. Проте, значна частина опитаних майбутніх учителів відчуває деякий сумнів та недооцінює значення гри у забезпеченні взаємозв'язку сім'ї та школи у вирішенні завдань екологічної освіти і виховання молодших школярів, нечітко усвідомлює особливості цього процесу, його компоненти.

Щодо реальної готовності до виконання завдань екологічної освіти і виховання, майбутні педагоги у переважній більшості (53,2 %) дали неоднозначну відповідь. Так, не готовими до такого виду роботи виявилось 38,8% студентів, що є причиною серйозного занепокоєння та негайного реагування. І лише незначна частина опитаних (8 %) виявились готовими до такого виду діяльності.

Серед причин неготовності майбутні вчителі, здебільшого, називають відсутність готових методик і брак необхідних знань. Окрім того, опитані нами вчителі, здебільшого, не усвідомлюють сам зміст поняття "екологічне виховання" та ототожнюють це поняття із сприйняттям природи, що звужує спектр тих завдань, які вирішуються у контексті екологічного підходу, деформує саму стратегію початкової освіти. Серед форм зв'язку з родинами, у більшості випадків, майбутні вчителі називають такі: свята, акції, подорожі, екскурсії, спонсорська підтримка, що лише частково сприяє підвищенню рівня сформованості екологічної культури, формуванню цілісних уявлень про природу дітей молодшого шкільного віку.

Отже, результати експериментальної роботи практично відображають одну тенденцію: не сформованість екологічного світогляду майбутніх учителів проектує низький рівень стану їх професійної готовності до формування основ екологічної культури дітей молодшого шкільного віку. Таким чином, узагальнення отриманих результатів дало можливість засвідчити, що рівень сформованості знань, умінь і навичок, необхідних майбутнім педагогам виявився низьким, що довело необхідність здійснення цілеспрямованої роботи з формування готовності майбутніх вчителів до екологічного виховання.

Результати наших спостережень та спеціальних досліджень дають підстави констатувати той факт, що майбутні учителі загалом мають дуже низьку екологічну культуру, яка акумулюється у винятково споживацькому ставленні до навколишнього середовища. Звичним явищем у освітянському середовищі є необізнаність з елементарними екологічними поняттями. На жаль, сучасний вчитель не усвідомлює своєї особистої відповідальності за негативний вплив людини на природу. Не зважаючи на існуючу систему екологічної підготовки майбутнього вчителя, має місце суперечність між навчально-виховним процесом у ВНЗ та забезпеченням реалізації завдань формування екологічного світогляду. Реальна картина є свідченням вкрай небезпечної ситуації, яка призведе до згубних та невиправних наслідків. Адже, вчитель, система його професійної підготовки є основним ключем до розв'язання проблеми екологічного виховання школярів. Відтак, у особливому полі контролю має бути професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до реалізації завдань екологічного виховання.

Екологічний світогляд є своєрідним виходом свідомості на рівень світоглядних проблем, пов'язаних з постановкою, усвідомленням та пошуком засобів подолання глобальних екологічних негараздів. Екологічний світогляд можна розглядати як універсальну систему поглядів на реальний світ і місце в ньому людини. Формування екологічного світогляду передбачає не лише надання знань про довкілля та соціум, а й систему усталених переконань. У

зв'язку з цим актуалізується завдання формування екологічного світогляду у системі вищої освіти України.

2. Аналіз еколого-виховного потенціалу дисциплін професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи

Таким чином, екологічна криза актуалізує проблему професійної підготовки майбутнього вчителя до реалізації завдань екологічної освіти і виховання. Під професійною підготовкою майбутніх учителів розуміють процес оволодіння особистістю життєвими компетенціями, загальнонауковими, професійними знаннями і вміннями для успішного здійснення професійної діяльності [5, 33].

У сучасних наукових дослідженнях особлива увага приділяється питанням професійної підготовки майбутнього вчителя до реалізації завдань екологічної освіти і виховання підростаючого покоління. За твердженням провідних вчених Г.Білявського, В.Вербницького, І.Костицької, Н.Лисенко, Л.Лук'янової, Т.Нінової, Г.Пустовіта, Г.Тарасенко, С.Шмалей та ін. екологічна культура в самому найближчому майбутньому має стати культурою нової якості, і від ступеня її сформованості у підростаючого покоління безпосередньо залежить майбутнє людства.

Так, О.Лаврентьева, досліджуючи особливості професійної підготовки вчителя природничих дисциплін, актуалізує проблему створення концепції педагогічної освіти, де в центрі освітнього простору посідає духовна, вільна, творча й соціально активна особистість студента університету, чия підготовка є адекватною змісту майбутньої професійної діяльності [6, 95]. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової ланки освіти є однією з найактуальніших і соціально значущих проблем сучасної системи вищої освіти, провідною метою якої є формування конкурентоспроможного фахівця, здатного з максимальною користю для суспільства реалізовувати свій творчий потенціал.

Екологічна підготовка майбутнього вчителя у контексті загально професійної підготовки відіграє важливу роль та являє собою

багатофункціональну структуру. Так, С.Совгіра екологічну підготовку майбутнього вчителя розглядає як багатоаспектний процес, який включає формування наукової системи знань в галузі взаємодії природи і суспільства, виховання гуманістичного світосприйняття особистості, розвиток екологічного мислення, формування екологічних переконань особистості, засвоєння норм екологічної етики і як результат - формування екологічної культури, екологічного професіоналізму учителя, які визначають активне ставлення особистості до охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування, збереження і відтворення природних ресурсів в конкретному регіоні [12].

Процеси реформування системи вищої освіти неодмінно торкаються галузей, які тісно пов'язані із природознавством, підготовкою майбутнього вчителя до викладання природничих дисциплін у школі I ступеня. Так, традиційна система освіти характеризується таким підходом до змісту освіти, при якому знання є єдиною цінністю. Наслідком такого напрямку є дегуманізація освіти, яка в принципі суперечить стратегічним потребам суспільства, особливостям фахової підготовки майбутнього вчителя. Такі тенденції є загрозою формування екологічної свідомості, цілісної картини світу в основі якої - екологічний стиль мислення, екологічний світогляд. Аналіз системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи та сучасних тенденцій розвитку освіти дає змогу констатувати посилення диференціації наукових напрямів, підвищення статусу технократичних та зниження статусу гуманістичних цілей. Існуюча модель еколого-природничої освіти майбутніх вчителів початкової школи не здатна у повній мірі забезпечити повноцінну професійну підготовку вчителя до реалізації завдань екологічної освіти і виховання молодших школярів.

Основним завданням початкової освіти є формування цілісної науково-природничої картини світу молодших школярів, їх природознавчих компетентностей [8, 186]. Проте, модель природничої складової підготовки майбутнього вчителя початкової школи ґрунтується на засадах диференціації та

багаторівневості. Відтак, знання, які отримують майбутні педагоги є диференційованими, не системними, тому не можуть сприяти професійному становленню майбутнього вчителя, формуванню його методичного досвіду.

З метою наочної демонстрації викладених вище міркувань, пропонуємо аналіз навчальних дисциплін, які мають забезпечувати системну, професійну еколого-природничу підготовку майбутнього вчителя. Так, навчальним планом підготовки майбутнього вчителя початкової школи передбачено вивчення предмету “Екологія”. Майбутні педагоги мають оволодіти системою уявлень про функціональні складові і зв’язки біосфери, взаємодію організмів між собою та з факторами навколишнього середовища, основні екологічні проблеми сьогодення та причини їх виникнення. У процесі засвоєння знань з екології у майбутніх педагогів мають бути сформовані уміння вільно застосовувати основні екологічні принципи, правила й закони екології у повсякденному житті й при розв’язанні певних природничих ситуацій і задач [10]. Проте, екологічні знання, які засвоюють студенти, у більшості випадків, стають формальними, майбутнім педагогам дещо незрозумілими видаються питання професійно-практичного застосування низки понять, екологічних правил.

Варто підкреслити, що екологічна освіта - це сукупність таких складових: екологічні знання, екологічне мислення, екологічний світогляд, екологічна етика, екологічна культура. Наразі, гостро стоїть потреба не тільки формувати екологічну свідомість, а й забезпечити ефективні способи її вимірювання. Проте, у більшості випадків, викладачі зупиняються виключно на констатації рівня оволодіння майбутніми педагогами системою екологічних знань, які акумулюються у кількості балів. Засмучує той факт, що методика перевірки знань теоретично усвідомленого фактологічного матеріалу призводить до спрощеної системи ретрансляції інформації, що не означає системних світоглядних переконань. Як результат – завдання формування екологічно свідомої моделі поведінки віддаляється, проблема підготовки майбутнього вчителя до ефективної реалізації завдань екологічної освіти і виховання залишається відкритою.

Варто наголосити на тому, що ефективність екологічної підготовки спеціаліста має певні особливості й пов'язана з вирішенням комплексу професійних завдань. Вчитель початкової школи має отримати досвід вирішення екологічних проблем регіону проживання, так як формування екологічної компетентності молодшого школяра відбувається на найближчому природному середовищі, з урахуванням краєзнавчої компоненти. Відповідно до змісту початкової загальної освіти, затвердженої Державними стандартами, у програмі предмета “Природознавство” визначено змістову лінію “Охорона і збереження природи”, якою передбачено формування у молодших школярів досвіду природоохоронної діяльності, вироблення уміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі, засвоєння норм морального, естетичного, етичного ставлення людини до природи [8].

Аналіз навчальних планів та практики вузівської підготовки переконує у тому, що проектування змісту навчальної дисципліни “Екологія” має обов'язково здійснюватися з урахуванням початкового курсу природничої освіти, передбачати ознайомлення майбутніх педагогів зі змістовими лініями та основними екологічними уявленнями, які формуються у молодших школярів в процесі вивчення предмету “Природознавство”. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра, спеціаліста, магістра має передбачати наявність екологічної складової. Навчальна дисципліна та її зміст має відповідати екологічній інформації профільного спрямування. Відтак, особливої уваги потребує розробка моделі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до реалізації завдань екологічної освіти і виховання підростаючого покоління. В протилежному випадку навчання екології набуває безсистемного, фрагментарного характеру, яке помітно не впливає на осмислене сприйняття екологічних знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Одну із головних позицій системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи займає дисципліна “Методика навчання освітньої

галузі “Природознавство”. Метою навчальної дисципліни “Методика навчання освітньої галузі “Природознавство” є підготовка висококваліфікованого фахівця, здатного конструювати цілісний процес навчання природознавства в різноманітних формах і методах організації, прогнозувати його та здійснювати педагогічне управління відповідно до специфіки змісту навчального предмета й психологічних можливостей дітей молодшого шкільного віку [3]. Програма дисципліни ураховує особливості програмових вимог до викладання предмету “Природознавство” у початковій школі. Так, програма навчального предмета “Природознавство” розроблена на основі Державного стандарту початкової загальної освіти, її зміст структурований за спірально-концентричним принципом, який передбачає неперервне розширення і поглиблення знань та повторне вивчення певних тем з метою глибшого проникнення в сутність явищ та процесів відповідно до вікових особливостей дітей. Вона має інтегрований зміст, поєднує пропедевтику біології та екології, географії, фізики, астрономії, хімії [8,186].

Основна мета навчального предмета “Природознавство” – формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способами навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи. Під поняттям “природознавча компетентність” слід розуміти особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв’язувати доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов’язані з реальними об’єктами природи у сфері відносин “людина - природа”.

Програма навчального предмету “Природознавство” переконливо демонструє екологічну складову та необхідність вирішення таких головних завдань:

- формування базових, загальнопредметних і предметних компетентностей;

- формування цілісної природничо-наукової картини світу, що охоплює систему знань, уявлень про закономірності у природі та місце людини в ній;
- формування елементарних уявлень і понять про об'єкти та явища природи, їхні взаємозв'язки у системі “жива – нежива природа”, “природа – людина”, усвідомлення свого місця в навколишньому світі;
- формування дослідницьких умінь та умінь учнів спостерігати за об'єктами та явищами живої і неживої природи;
- формування досвіду навчально-пізнавальної й практичної природоохоронної діяльності учнів;
- формування способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій шляхом аналізу, порівняння, узагальнення й класифікації природних об'єктів; вироблення вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі;
- формування навичок самостійної роботи учнів з інформацією;
- засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи [8,186].

Власне змістова організація предмету “Природознавство” підтверджує наявність його екологічної компоненти та необхідність професійної підготовки майбутнього вчителя до реалізації змісту початкової загальної освіти, затвердженого Державним стандартом.

Майбутній учитель початкових класів повинен знати, що навчально-пізнавальний процес у початковій школі базується на компетентнісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій (розвиток критичного мислення та креативності, проблемний підхід, проектні технології). Учителям варто використовувати місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал, проводити регулярні екскурсії у природу, населеним пунктом, у краєзнавчий або природничий музей, будинок природи, планетарій, обсерваторію. Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи відіграватимуть спостереження за природою, дидактичні ігри, уроки, проведені у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій,

святкування дня Землі, космонавтики, прильоту птахів, власні дослідження, творчі завдання, екологічні акції тощо.

Відтак, майбутній учитель має бути добре обізнаний із екологічною складовою предмету “Природознавство”, володіти методикою проведення таких навчальних занять, бути готовим до застосування у своїй педагогічній діяльності інноваційних методик формування екологічної культури підростаючого покоління. Майбутній учитель поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи, має адекватно упроваджувати колективну діяльність молодших школярів (парну, групову), застосовувати інноваційні методики, використовувати інформаційно-комунікаційні засоби (наприклад, електронний планетарій, короткотривалі ролики про тіла Сонячної системи, Всесвіт) тощо. Урізноманітнюючи методи, прийоми і засоби навчання, першорядне значення учитель повинен надавати спостереженням у природі, власним дослідженням учнів, практичним роботам, демонстраційним і фронтальним досліддам, виготовленню моделей явищ природи та вмінням користуватися ними, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, роботі з інформаційними джерелами, а також практичній діяльності з охорони природи.

Особливо важливе значення у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя, формування його професійних компетентностей займає навчальна дисципліна “Основи природознавства”. Об’єктом вивчення основ природознавства є система загальнонаукових знань про явища навколишнього світу у їх взаємопроникаючих зв’язках. Перед даним курсом стоять такі завдання: формування цілісної картини сприймання світу; вироблення методів, методичних прийомів та організаційних форм навчання відповідно до завдань та змісту природознавства; розробка засобів навчання природознавства та матеріальної бази; визначення вимог щодо підготовки вчителя як викладача природознавства.

Зміст навчальної дисципліни розраховано на вивчення тем, що особливо актуальні у наш час: усвідомлення свого місця у природі, у біосфері Землі, у

Всесвіті. Реалізація пізнавальних завдань полягає у складному симбіозі інформації, методів та форм її засвоєння та переосмислення, що дає можливість сформувати мислячу, інтелектуальну особистість.

На основі аналізу навчальних дисциплін та їх місця у системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи можемо зробити висновок, про те, що пропонується диференціація деформує концепцію системного підходу формування професійної, педагогічної, методичної підготовки майбутнього педагога. Домінування у навчальному плані суміжних наукових дисциплін та відсутність єдиної концептуальної моделі еколого-природничої освіти викликає низку розбіжностей та суперечностей. Такий підхід сприяє засвоєнню майбутніми педагогами формальних та фрагментарних знань, відокремленості методичної підготовки майбутнього вчителя за різними циклами дисциплін, що в результаті стає основою його вкрай низької професійної компетентності. Виникає необхідність у інтегрованій програмі підготовки майбутніх вчителів до викладання в початковій школі предмету “Природознавство” та методичне забезпечення викладання інтегрованого курсу у вищих педагогічних закладах.

Все це вимагає перегляду підходів до визначення мети і завдань еколого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Відтак, моделювання освітньо-виховного процесу у ВНЗ має відбуватися у відповідності із концептуальними положеннями екологічної просвіти і виховання молоді. Концептуальною основою підготовки майбутнього вчителя початкової школи має бути формування екологічного світогляду та розвиток екологічної культури. Основними механізмами реалізації завдань еколого-педагогічної підготовки вважаємо екологічне просвітництво, екологізацію навчальних дисциплін та розробку авторських курсів, програм, міждисциплінарну інтеграцію.

3. Еколого-природнича підготовка майбутнього вчителя початкової школи в контексті світоглядних орієнтирів

Екологічна освіта – це неперервний процес засвоєння цінностей і понять, які спрямовані на формування умінь і стосунків, необхідних для осмислення і оцінки взаємозв'язків з навколишнім середовищем. Але тільки знання не ведуть до мотивації еколого-відповідної поведінки. Процес формування екологічного світогляду треба розглядати з трьох сторін: освіта, виховання і просвіта. Екологічна освіта та виховання базуються на поєднанні раціонального й емоційного начала у взаємовідносинах людини з природою на основі добра й краси, розуму й свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права.

Процес формування екологічного світогляду передбачає поетапне формування світоглядних переконань, забезпечення гуманітарної орієнтації природничо-наукової підготовки та системно-змістовної трансформації у педагогічну діяльність. Формування екологічної свідомості одним із висхідних пунктів визначає зорієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини і природи, сприйняття природних об'єктів як повноправних партнерів у взаємодії з людиною, баланс прагматичної і непрагматичної взаємодії з природою. Відтак, екологічний світогляд актуалізує зміну вектору розвитку екологічної культури у бік етико-культурологічних координат. Етична екологічна культура сприятиме осмисленому уявленню про те ціле, яке належить реалізувати людству на шляху до оптимізації відносин з природою.

Основними напрямками підготовки майбутнього вчителя початкової школи до здійснення процесу еколого-природничої освіти і виховання підростаючого покоління є комплекс методологічних, педагогічних та методичних проблем, які розв'язуються через залучення студентів вищої школи до здобуття теоретичних знань та практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня їхнього професіоналізму. З метою забезпечення якісної підготовки майбутнього вчителя початкової школи та ліквідації існуючих розбіжностей вважаємо за необхідне об'єднати дисципліни еколого-природничого спрямування в єдиний інтегрований курс “Основи

природознавства з методикою викладання освітньої галузі “Природознавство” та уникнути деформації логіки еколого-природничої підготовки та значних перекосів у сфері ціннісного ставлення майбутнього вчителя до природи. Основою такої інтеграції є специфіка методики викладання природознавства, як галузі педагогічної науки і складової частини загальної методики викладання біології. Вона характеризується об’єктом, завданнями і методами дослідження. Так, об’єктом вивчення методики викладання природознавства є процес навчання природознавства. У процесі навчання нерозривно пов’язанні між собою зміст навчання (навчальний предмет), діяльність учителя (викладання) і діяльність учнів (навчання). Методика викладання природознавства досліджує закономірності зв’язків між складовими навчального процесу і на цій основі розробляє шляхи його оптимізації. Як галузь педагогічної науки методика викладання природознавства виконує такі завдання: визначення в комплексі пізнавальних, виховних і розвивальних завдань шкільного природознавства, його місця в системі освіти; розробка змісту природознавства як навчального предмета; наукове обґрунтування програм, підручників; розробка засобів навчання природознавства та навчальної бази; впровадження інноваційних технологій в процес навчання природознавства в школі; інтеграція природознавчих дисциплін з іншими навчальними науками.

Методика викладання природознавства найтісніше пов’язана з педагогікою як по лінії дидактики (теорії навчання), так і по лінії виховання. Дидактика визначає загальні закони, принципи і правила навчання, що є обов’язковими і для методики викладання природознавства. Методика викладання природознавства застосовує і конкретизує загальнодидактичні положення відповідно до особливостей навчального матеріалу з природознавства. Від наук про природу методика викладання природознавства бере зміст навчального матеріалу, що й складатиме основу інтеграції змісту природничих курсів, сприятиме ліквідації предметного підходу, розрізненості природничих знань та допоможе майбутньому вчителю правильно відбирати найістотніші елементи основ наук і викладати навчальний матеріал у найрізноманітніших формах і

зв'язках, доступних для розуміння і запам'ятовування. Організація природознавчих дисциплін у ВНЗ на інтегрованому підході сприятиме забезпеченню студентів необхідною інформацією, ознайомленню їх з методами користування даною теорією для одержання глибоких знань, озброєнню майбутніх педагогів методами та формами формування у молодших школярів еколого-природничих знань, сприятиме формуванню високої екологічної культури, та ціннісного ставлення до природи.

Пропонований підхід до професійної підготовки майбутнього вчителя сприятиме ефективній реалізації завдань еколого-природничої освіти, формуванню у майбутнього педагога професійних компетентностей, забезпеченню його ціннісними настановами щодо охорони, збереження, відтворення природного довкілля. Дедалі очевиднішим стає той факт, що система вузівської підготовки має озброїтись такою моделлю еколого-природничої освіти, яка забезпечить можливість майбутньому учителеві на рівні підсвідомості сприймати екологічний компонент природничої освіти як необхідний, невід'ємний у системі професійної підготовки.

Так, у дослідженнях О.Біди, О.Лаврентьевої, Н.Лисенко, Л.Лук'янової, Г.Пустовіта, Г.Тарасенко підкреслюється актуальність проблеми екологічної освіти і виховання та необхідність зміни акцентів. Авторами актуалізується необхідність взаємозв'язку екологічної культури та інших якостей особистості, що передбачає й висвітлення проблеми формування екологічного світогляду [1;6;7;9;13].

Таким чином, сучасна освітня система потребує переходу на інноваційну модель еколого-природничої освіти, яка має адекватне змістове наповнення, передбачає використання специфічних позааудиторних форм та інноваційних методів проведення занять, сприяє забезпеченню майбутнього учителя знаннями, практичними вміннями і навичками організації еколого-природничої роботи в школі I ступеня. Інтегрований підхід до еколого-природничої підготовки майбутнього вчителя забезпечить необхідність цілеспрямованого формування в особистості поглядів на взаємодію людини та природи в

цілісному навчально-виховному процесі, надання процесу формування екологічного світогляду майбутніх учителів неперервності та системності.

Пропонований підхід до професійної еколого-природничої підготовки майбутнього вчителя початкової школи передбачає, насамперед, формування системи екологічних поглядів, знань, цінностей, духовності, переконань, практичних настанов, що визначають розуміння особистістю цілісності та єдності природного й соціального буття, місця в ньому людини разом із життєвими природовідповідними позиціями, програмами та іншими складниками поведінки, які в комплексі сприятимуть формуванню екологічно орієнтованої життєвої позиції та спонукатимуть до реалізації екологічно доцільних дій. В основі такого підходу - формування екологічного світогляду майбутнього вчителя, забезпечення необхідних умов задля формування його здатності відчувати природу, гармонійно взаємодіяти з нею як у буденному житті, так і у професійній діяльності. Основна увага має спрямовуватись не тільки на забезпечення майбутніх учителів системою спеціальних знань, практичних умінь і навичок, але й на створення фундаменту для усвідомлення майбутнім учителем цінностей природи, сприяння формуванню високоморальної, освіченої, психологічно здорової особистості. Такий підхід дозволить подолати прогресуючий екологічний нігілізм, екологічне неучтво, цинізм, що є характерними рисами сучасної молоді.

Становлення еко-гуманітарної парадигми освіти передбачає значну силу морального прикладу вчителя та створення стрункої системи вузівської підготовки. Інтегрування природничих дисциплін у контексті професійної підготовки майбутнього вчителя забезпечує подолання диференційованого підходу, вирішує проблему методологічної культури майбутнього вчителя. Такий підхід передбачає теоретичну та практичну підготовку та являє собою складний процес формування знань, ціннісної сфери, стійкої екологічно-доцільної позиції, екологічного світогляду.

Особистість учителя, його еколого-природнича культура відіграє вирішальну роль у сучасному соціокультурному процесі. Учитель має

забезпечити адекватні еколого-гуманістичні перетворення особистості, що актуалізує проблему підготовки майбутніх педагогів до формування у молодших школярів гуманістичного ставлення до природи.

Формування екологічного світогляду майбутнього вчителя початкової школи вважаємо основою його професійної підготовки, фундаментальною ознакою готовності до реалізації завдань природничої освіти. Формування екологічного світогляду розглядається нами як складний процес впливу на когнітивну, мотиваційно-ціннісну сферу особистості, що передбачає реалізацію екологічно-доцільної програми дій у природі та у побуті. Професійна, еколого-природнича підготовка майбутнього учителя має забезпечити формування природничо-наукової та соціальної компетентності як обов'язкової складової загальної культури особистості для розв'язання глобальних проблем людства. Забезпечення під час навчання принципів гуманізації і гуманітаризації освіти, переорієнтації освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу сприятиме формуванню гуманітарного й системного мислення майбутнього педагога.

Варто наголосити, що вивчення предметів освітніх галузей початкової освіти “Природознавство”, “Суспільствознавство” не може у повній мірі задовольнити розкриття здібностей учнів та формування їх освітніх потреб. Вирішення завдання формування цілісної картини світу як складової частини гуманітаризації освіти також неможливе в межах цих навчальних предметів. Одним з недоліків сучасної предметно-диференційованої освітньої системи є відсутність цілісних уявлень про оточуючий світ. Тому пріоритетного значення набувають ті моделі природничої освіти, які допомагають впливати на формування цілісної картини світу молодших школярів, розкриття їх здібностей, забезпечення реалізації принципів інтегративності природничої освіти, практичної спрямованості, екологізації та естетизації навчально-виховного процесу. З метою забезпечення повноцінного процесу еколого-природничої освіти та реалізації завдань формування цілісної картини світу молодших школярів система професійної підготовки майбутнього вчителя має

адекватно реагувати на такі виклики та бути забезпечена інтегрованою моделлю, основна увага якої буде спрямована на задоволення освітньо-виховних потреб учасників навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Основою моделі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до реалізації еколого-природничої освіти і виховання молодших школярів є відмова від описово-статичного підходу та змістовне й процесуальне наповнення освітньої сфери ціннісними настановами; виявлення природи і джерел цінностей і закономірностей їх формування; розкриття діалектики загальнолюдських і національних цінностей; усвідомлення людиною свого місця в природному середовищі. Концептуальними положеннями альтернативного підходу еколого-природничої освіти нами визначено наступні: забезпечення природовідповідного змісту навчання і виховання; гармонізація стосунків з усіма учасниками освітнього процесу, з оточенням і природою, культурою, соціумом; антропологізація освіти, в якій пріоритетне місце мають займати інтеграційні форми і методи навчання; ціннісні настанови щодо природи, осмислення свого місця у соціумі і в природі.

Метою еколого-природничої підготовки майбутнього вчителя є формування цілісної картини світу, природничих знань, природодослідницьких умінь і навичок, пізнавальних мотивів навчання; розвиток духовності, мислення, екологічної культури; виховання свідомого й бережливого ставлення до природи, плекання почуття відповідальності за своє майбутнє і майбутнє людства. В основі такої освітньої системи - інтеграція змісту природничо-наукової освіти, що відкриває шлях до формування цілісної свідомості майбутніх фахівців, глобальності їх мислення, розвитку інтелекту, збереження психічного, фізичного, духовного, соціального здоров'я.

Зміст еколого-природничої підготовки майбутніх вчителів початкової школи має проектуватися на основні змістові лінії предмету “Природознавство” та створювати необхідні умови задля ефективної організації навчання і виховання молодших школярів, формування їх природничої компетентності. Так, вивчення змістових ліній має передбачати виокремлення екологічної

компоненти, усвідомлення методики формування елементарних екологічних уявлень та понять, конкретних практичних умінь та навичок охорони, збереження, відтворення природи рідного краю.

Форми й методи еколого-природничої підготовки майбутніх учителів мають забезпечувати формування еколого-природничих компетентностей та передбачати реалізацію завдань всебічної ґрунтовної підготовки фахівців, здатних визначати, усвідомлювати, оптимально вирішувати екологічні та соціальні проблеми на основі наукових знань, загальнолюдських цінностей та власного досвіду. Відтак, можна прогнозувати, що саме від рівня професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, становлення нового екологічно-доцільного мислення, рівня сформованості умінь демонструвати індивідуальний стиль педагогічної діяльності, готовності творчо працювати, самовдосконалюватися, упроваджувати нові підходи до організації і здійснення навчального процесу в молодших класах залежить ефективність природничо-екологічної підготовки молодших школярів зокрема і навчально-виховного процесу в початковій школі в цілому.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу та обґрунтування необхідності інтегрування природничих дисциплін, нами визначено основні завдання системи еколого-природничої підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Серед них: формування основ екологічного мислення, екологічного світогляду, емоційно-ціннісних установок на взаємодію з природою, моральних та етичних норм поведінки в природі; накопичення основ еколого-природничих знань; формування педагогічної компетентності, в основі якої ґрунтовні еколого-природничі знання; формування готовності до самоосвіти, саморозвитку, самопізнання, інноваційної еколого-природничої діяльності; формування еколого-природничої компетентності та екологічної культури майбутнього вчителя початкової школи.

Основними структурними компонентами еколого-природничої підготовки майбутнього вчителя початкової школи нами визначено: навчально-освітній, практико-орієнтований, дослідницько-експериментальний, творчо-пошуковий.

Кожен із компонентів пропонованої системи передбачає підвищення рівня теоретичної, практичної, дослідницької та творчої діяльності в контексті еколого-природничої підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Ефективність еколого-природничої підготовки майбутнього вчителя залежить від чіткої системи аудиторної і позааудиторної роботи, що відбувається в ході реалізації міжпредметних зв'язків на академічних заняттях, екскурсіях, під час польової та педагогічної практики, в процесі самостійної, індивідуальної та природоохоронної діяльності.

У навчально-виховному процесі ВНЗ необхідно реалізовувати сучасні принципи організації навчального процесу, вдосконалювати зміст і структуру, форми та методи підготовки фахівців через пріоритет гуманістичної парадигми, оволодіння повною мірою педагогікою співробітництва, заснованою на діалогічному спілкуванні, розширення переліку гуманітарних дисциплін, поглиблення інтеграції їх змісту для отримання системного знання.

Таким чином, гуманізація природничо-наукової освіти - процес, спрямований на формування особистості як найвищої соціальної цінності на засадах критеріїв моральності, краси, загальнолюдських цінностей. Гуманітаризація природничо-наукової освіти - процес, який сприяє формуванню духовності і культури особистості учнів через використання методів, що розроблені в галузі гуманітарних дисциплін. Щоб забезпечити сучасне суспільство висококваліфікованими фахівцями, навчально-виховний процес має акцентувати увагу на перевагах використання у системі вищої освіти гуманістичних принципів, форм та методів навчально-виховної роботи. Пропонована модель природничої освіти та її реалізація у царину професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи сприятиме зміні світогляду майбутніх фахівців, усвідомленню ними розуміння і сприйняття людини як найвищої цінності суспільства, розвитку особистості студента, виробленню навичок і вмінь у майбутній гуманістично-орієнтованій професійній діяльності.

Підготовка майбутнього вчителя повинна відповідати сучасним вимогам початкової освіти. Важливим напрямком підготовки вчителя початкової школи є теоретична та методологічна основи педагогічної освіти у вищих навчальних закладах. Майбутньому вчителю початкових класів необхідно мати теоретичні та практичні знання; знати зміст програм та підручників; володіти інноваційними підходами; знати сутність, можливість і доцільність застосування нових технологій у навчальному процесі при формуванні природничих понять у молодших школярів.

Концептуальними положеннями неперервної екологічної освіти в Україні передбачено формування екологічних та етичних норм, цінностей, відносин і способу життя, оновлення гармонізації взаємин у системі “людина – природа”. Екологічна освіта, побудована на принципах наступності, всезагальності, компенсаторності може стати підґрунтям для створення майбутньої стратегії освіти, спрямованої на виховання громадян з новими світоглядними цінностями, що відповідатимуть потребам суспільства і природи. Людство має усвідомити необхідність утвердження нової філософії життя, головним правилом якої є екологічний гуманізм.

Висновки

В основу системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи мають бути закладені пріоритети екоцентричної парадигми, а всебічний розвиток екологічної освіти і культури має стати визначальним напрямком реформування системи вузівської підготовки.

Реформування системи вузівської підготовки має здійснюватися в напрямку зміщення акцентів у змісті дисциплін, що викладаються в сторону загальнолюдських цінностей. Нова модель освіти в умовах переходу до інформаційного суспільства повинна забезпечувати формування розумного і відповідального ставлення до природного та соціального світу на основі трансформації ідеалів в глибокі особистісні потреби. Відтак, формування екологічного світогляду вважаємо одним із головних завдань професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Головними умовами

формування екологічного світогляду майбутнього вчителя вважаємо здійснення еколого-професійної підготовки як цілісної системи формування особистості; відбір змісту педагогічного матеріалу, спрямованого на розвиток екологічного світогляду майбутніх учителів, урахування інтегративного підходу до екологічної освіти, визначення і врахування педагогічних умов формування екологічного світогляду студентів, забезпечення взаємозв'язку теоретичних знань з практичними вміннями і навичками.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у проектуванні змістово-організаційної моделі професійної підготовки майбутнього вчителя до реалізації завдань еколого-природничої освіти і виховання в школі I ступеня.

Література:

1. Біда О.А. Підготовка майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі : Теоретико-методичні засади : [монографія] / О.А. Біда. – К. : Науковий світ, 2002. – 322 с.
2. Гончаренко С.Український педагогічний словник.-К.:Либідь,1997.- 376с.
3. Грошовенко О.П., Присяжнюк Л.А. Методика навчання природознавства : навчально-методичний посібник / О.П.Грошовенко, Л.А.Присяжнюк. – Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю., 2012.- 200с.
4. Захлебный А.В., Суравегина И.Т. Экологическое образование школьников во внеклассной работе: Пос. для учителя / А.В. Захлебный, И.Т.Суравегина. – Москва: Просвещение, 1984. – 159 с.
5. Зверев И.Д. Экология в школьном обучении: Новый аспект образования / И.Д.Зверев – Москва: Знание, 1980. – 96 с.
6. Лаврентьева О.О. Развитие методологической культуры будущих учителей природничих дисциплин у процесі професійної підготовки : теоретико-методичний аспект : [монографія] / О.О.Лаврентьева; за ред. проф. Л.О.Хомич. – Київ : КНТ, 2014. – 456 с.

7. Лук'янова Л.Б. Феномени екологічної компетентності / Л.Б. Лук'янова // Філософія педагогічної майстерності: Зб. наук, пр.; Редкол.: Н.Г. Ничкало та ін. К.; Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2008.

8. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Видавничий дім "Освіта", 2012. – 392 с.

9. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : Монографія / Г.П.Пустовіт .- К.- Луганськ: Альма-матер, 2004.- 540 с.

10. Сарафинюк П.В. Екологія : програма нормативної навчальної дисципліни для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" галузі знань "Педагогічна освіта", напряму підготовки "Початкова освіта" / уклад. П.В.Сарафинюк.- Вінниця, 2015. – 18 с.

11. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологи. - К.: Миллениум, 2004.-521с.

12. Совгіра С.В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників : автореф. дис...канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / С.В.Совгіра. – К., 1999. – 20с.

13. Тарасенко Г.С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти: Монографія / Г.С.Тарасенко. – Черкаси: "Вертикаль", видавець ПП Кандич С.Г., 2006. – 308 с.

14. Філософський словник / Під ред.В.І.Шинкарука. Друге видання.-Київ: Головна редакція українсько-радянської енциклопедії,1986.-798с.

Зміст

Вступ

- 1. Сучасний стан проблеми формування екологічного світогляду майбутнього учителя у теорії та практиці професійної підготовки**
- 2. Аналіз еколого-виховного потенціалу дисциплін професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи**
- 3. Еколого-природнича підготовка майбутнього вчителя початкової школи в контексті світоглядних орієнтирів**

Висновки